

Тетяна Данилюк-Терещук

«Збірник лірницьких пісень Ольги Косач»: спроба реконструкції

Мета статті – відтворити принаймні на основі збережених фольклорних записів, спогадів, епістолярію зміст праці «Збірник лірницьких пісень Ольги Косач». В основі **методології дослідження** наукові принципи об'єктивності та достовірності; культурно-історичний підхід застосовано для окреслення середовища і обставин формування збірника, наукової та громадської діяльності Олени Пчілки. З огляду на специфіку аналізованого матеріалу використано елементи біографічного і джерелознавчого методів, які сприяють уточненню інформації про датування, географію, респондентів, публікацію записів, а також коло комунікування Олени Пчілки.

Результати дослідження. У публікації зацентовано на реконструкції змісту збірника лірницьких пісень з Волині і Західного Полісся, записаних Оленою Пчілкою в другій половині XIX ст. Вагомість такої праці беззаперечна, бо навіть у встановлених фрагментах, вона засвідчує першість О. П. Косач у фіксації лірницького репертуару на теренах регіону, а також демонструє жанрово-тематичне різноманіття лірницьких наспівів. Охарактеризувати специфіку збірника можливо через фольклорні тексти, які збереглися в рукописах чи представлені у фольклористично-етнографічних студіях Олени Пчілки, або опубліковані її сучасниками (П. Житецьким, М. Лисенком, К. Квіткою, К. Грушевською). Увагу також скеровано на маловідомі мемуарні матеріали, в яких О. П. Косач зафіксувала спостереження про лірницьку традицію Поділля в 1923 р.

У висновках наголошується на різноплановості фольклорно-етнографічних інтересів Олени Пчілки, на її цілеспрямованій діяльності заради збереження лірницького репертуару з Волині, Західного Полісся й Поділля.

Ключові слова: Олена Пчілка, Леся Українка, фольклор, збірник, пісні, лірник, репертуар, респондент, колядки, псалми, жартівливі пісні, думи, епістолярій, спогади.

Вступ

Документуючи імена та хронологію напрацювань з історії вивчення лірницької традиції Волині та Західного Полісся, дослідники (О. Ошуркевич і Ю. Рибак, В. Ярмола) так чи так згадують Лесю Українку, Михайла Косача і Олену Пчілку, які «не тільки із захопленням слухали мандрівних виконавців, а й неодноразово записували тексти духовних пісень з їхнього репертуару» (Ошуркевич & Рибак, 2002: 4–6; Ярмола, 2019: 84). Ці судження беззаперечні, та все ж потребують конкретності, за якою

постануть реалії, фактаж, і, головне, тексти лірницьких наспівів, зафіксовані Косачами.

Достеменно відомо, що такі записи влітку 1898 р. в Колодяжному робив Михайло Косач і писав про них Олені Пчілці: «Заходив до нас саме на другий день мого приїзду лірник з Нуйного, співав деякі пісні “божественні”; других, крім ще побутово веселих не знає. Записав я од нього троє божественних і одну гумористичну “Як заєць женився”. Після усього я ще сфотографував його на садовому ганку нового дому. Дуже добре удався, оце незабаром пришлю фотографію, сама зобачиш. Пісні думаю послати чи “Київську Старину”, чи у “[Літературно-науковий] Вістник”, не знаю. Як мені порадиш зробити. Треба буде написати Лілі, щоб, як знов прийде той лірник, то щоб і решту пісень записала» (Косач, 2017: 404).

На жаль, записи М. Косача не збереглися, а от фото та уточнення про «божественні та гумористичні» пісні «лірника з Нуйного» – важлива інформація про репертуар і географію поліського лірництва.

Можливо серед фольклорних записів Лариси й Ольги Косач теж є тексти, записані з голосу мандрівних виконавців. Адже спів сліпого лірника Леся Українка навіть зробила частиною сюжету поеми «Місячна легенда», зафіксувавши не лише назви чутих пісень («Даремщина-панщина», «Сирітка», «Нема в світі правди»), але й їхню жалібну мелодію і «слово потіхи» – лірницьку мелодизовану примовку (Українка, 2021: Т. 5, 465–466). Однак до спеціальної фіксації лірницьких пісень вона ставилася помірковано¹, вважаючи першочерговим завданням «справу ратування дум» (Українка, 2021: т. 14, 129–130).

А от Олена Пчілка стверджувала, що з-поміж усього розмаїття фольклорних матеріалів, записаних на Волині й Західному Поліссі, має збірник лірницьких пісень.

Методи й методики

Методологічною основою дослідження є наукові принципи об'єктивності та достовірності – пошук і добір фольклорних текстів, записаних Оленою Пчілкою і з її ж вказівкою на джерело, бо саме

¹Визначаючи пріоритети етнографічної експедиції на Полтавщину для записування кобзарського репертуару, К. Квітка в листі від 23 червня 1908 р. до Ф. Колесси наголошував, що «субсидіатор (а ним була Леся Українка – Т. Д-Т.) виходить з того, що псалми, особливо лірницькі, і козачки ще довго житимуть у народі і їх ще довго можна буде списувати, а історичні думи гинуть з кожним роком» (Залеська Р. & Іваницький А. (1992). Листування Климента Квітки і Філарета Колесси. *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, Т. ССХХІІІ, с. 318].

паспорти пісень (як-от: «Песня из сборника лирничских песен Ольги Косач. Записано в г. Новоградволинске от лирника з подгородного села»», «Поют волинские лирники», «Зап[исано] от лирника, в г[ороде] Звягле», «Мои записи», «Записала на Поділля Олена Пчілка, 1923»») уможливають знання про інтереси та мотивацію самої фольклористки, зберігають, бодай частково, відомості про респондентів-лірників, їхній репертуар, географію поширення явища; культурно-історичний підхід застосовано для представлення культурного простору О. П. Косач, її збирацької практики загалом і цілеспрямовану увагу до репертуару лірників з Волині та Західного Полісся, а також пізніше з Поділля. З огляду на специфіку аналізованого матеріалу, використано елементи біографічного та джерелознавчого методів, які розкривають історію комунікації Олени Пчілки з сучасниками, а також сприяють реконструкції змісту збірника.

Виклад основного матеріалу

Тема пропонованої статті порушує питання, на яке не можливо дати вичерпну відповідь, оскільки «Збірник лірницьких пісень Ольги Косач» цілісно не зберігся. Але, без сумніву, він був і формувався орієнтовно з 1868 р. та доповнювався впродовж усього життя дослідниці, про що свідчать автокоментарі датовані 1923 р. Про нього, як свій особливий фольклористичний здобуток, Олена Пчілка наголошувала в «Біографічній замітці», оприлюдненій у львівському часописі «Зоря» 1888 р.: «Ведучи в сій замітці просту собі розмову товариску, згадаю, що маю обширний збір словесного волинського матеріалу: між ним, збірник побитових пісень, не скажу, щоб був надто цінний, але збірник лірничких пісень маю дуже цікавий (ним самим можна було зробити собі имя)» (Пчілка, 2024: т. 8, 30).

Про записи лірницького репертуару з Волині, О. П. Косач згадувала у різні роки в листах до О. Кістяківського, О. Огоновського, К. Квітки; збірник із назвою «Лірники» фігурує і в кореспонденціях М. Драгоманова до Олени Пчілки (Циганенко, 1930: 270–285).

До того ж, історії, пов'язані з фольклорними записами, зокрема і лірницького репертуару, Олена Пчілка актуалізує в декількох своїх наукових фольклорно-етнографічних працях. Власне тут ці фрагменти й набувають статусу его-документа, в якому зафіксовані місця, події, імена, а також визначена мотивація й завдання самої авторки. Наприклад, у дослідженні «Украинския колядки (текст

волинский)» ретроспекція увиразнює географію записів: «Лично мною записанный; затем – записан он только в одной области, Волыни, и при том большая часть его – на полесской Волыни. <...> То, что записи мои сделаны на Полесьи, придает им еще особое значение, так как население этой местности, затерянное в лесах и отдаленных от новейших влияний уголках, лучше сохранило старую песенность. Записывала я свой материал, как он мне случался, в нескольких местах все того же вол[ынскаго] Полесья (в Новоградв[олинском], Луцком и Ковельском уездах)» (Пчілка, 2024: т. 10, 582–583).

Деякі тексти супроводять особливо розлогі коментарі про безпосередні враження від спілкування з респондентами, як-от у розділі «Колядки-легенди» до тексту № 17 «Ой сів Христос та вечеряти», який Олена Пчілка чула в дитинстві у батьківському домі в Гадячі й «встретилась опять, спустя значительное время, на Волыни, где я жила уже своим домом, в Звягле (так местные люди зовут этот уездный городок, переименованный официально в Новоградволинск). Признаюсь, что в первое же Рождество, которое я там проводила, я, в своей полтавской самомнительности, происходившей от невежества, была очень удивлена, что “і на Волині” колядуют, да еще так похоже, как “у нас в Гадяче”!.. Пришел к нам и лирник (их на Волыни и теперь довольно много); он был уже знаком с нашим домом, так как я даже записывала от него некоторые псалмы и песни; по случаю рождественских праздников он зашел тоже к нам поколядовать. Он спел под аккомпанимент своей лиры несколько “божественных” колядок, потом одну-две попроще. И какая странная игра случая: в числе их оказалась, с незначительными вариациями, та ж самая колядка: “Ой сів Христос та вечеряти”!.. Собственно говоря, странного ничего не было в этом совпадении, – вероятно, многие из приводимых мною в этих двух главах волинских колядок покажутся моим левобережным землякам в общем похожими на давно знакомые им колядки, которые они слышали далеко от Волыни...» (Пчілка, 2024: т. 10, 637–638).

Цей пасаж інформує і про біографічний світ Олени Пчілки – фактично лірницький репертуар вона розпочинає записувати системно вже 1868 р., оселившись з родиною у Звягелі, і про конкретний епізод – фіксацію колядок “Ой сів Христос та вечеряти” та інших «“божественных” и одну-две попроще» в часі різдвяних свят від респондента-лірника, який раніше співав у її домі «псалми та

пісні». І далі за текстом у розділі «Колядки-вірші» авторка зазначає, що нею ж «Зап[исано] от лирника, в г[ороде] Звягле» текст № 8 («Видить Господь, видит Сотворитель, що весь мир погибает») (Пчілка, 2024: т. 10, 705–707); а коментуючи традицію виконання лірницької псалми, уточнює, що «волынские лирники» зазвичай мали в своєму репертуарі «Псалмы о “марности свѣта”, помещенныя в богогласнике» (Пчілка, 2024: т. 10, 689).

На жаль, дослідниця не зберегла імені лірника і не відомо, чи записи, представлені у праці «Украинския колядки (текст волынский)» були зроблені від одного виконавця чи різних респондентів, бо в автобіографічних джерелах є свідчення й про те, що «Два лірники, так добре познайомилися зі мною, що вже зовсім не боялися приходити додому до нас переказувати свої пісні» (Пчілка, 2024: т. 8, 137). Та все ж зауважимо, що О. Косач прагне регламентувати свою роботу відповідно до наукових засад подачі джерельного матеріалу, а тому її паспортизація фольклорного запису¹, хоч і не вповні, але засвідчує важливу інформацію про місце і час, а також репертуар її респондентів-лірників – пісні «божественні» та пісні «попроще» (можливо йдеться про жартівливі наспіви).

Не менш цікавими є й зауваги О. П. Косач про те, що народні виконавці зазвичай збиралися в часі храмових свят. Про одну з таких подій – престольне свято на честь народження Богородиці Діви Марії, яке святкували 8 вересня 1886 р. в парафії кафедрального собору Різдва Пресвятої Богородиці в Холмі, вона пише в замітці «Замечательный праздник в г. Холме»: «У подошвы соборной горы сидело много лирников и просто «дідів», распевавших молитвы и полустихотворныя обращения к проходящим. Беглая заметка не позволяет мне остановиться на этих интереснейших этнографических образчиках, о которых я позволю себе поделиться своими наблюдениями в другой раз» (Пчілка, 2024: т. 10, 499–500).

Надійними джерелами для реконструкції добірки лірницьких пісень у записах Олени Пчілки слугують матеріали, опубліковані її сучасниками. П. Житецький у «Нарисі звукової історії української мови» (1876) ілюстрував зразки «волинського “говору”» піснею «Що

¹ На думку Оксани Шалак, саме фольклорний паспорт як рукописний документ, треба розглядати як науково надійне джерело для реконструкції біографії фольклориста (Шалак О. (2023). Паспортизація фольклорних зразків як додаткове джерело до реконструкції біографій фольклориста і респондента. *Народознавчі зошити*, 1. 257).

за слава в світі стала» («Про Пилипа й Ярину») у записах О. П. Косач з містечка Корець Новоград-Волинського повіту (Житецкий, 1876: 343–346). Про те, що пісня «Про Пилипа й Ярину» з лірницького репертуару, Олена Пчілка уточнює в листі до О. Огоновського (Пчілка, 2024: т. 12, 29).

Численні записи пісень із голосу Олени Пчілки належать М. Лисенку. Спів юної Олі Драгоманової, яка переїхала з Гадяча до Києва й оселилася у родині старшого брата Михайла, композитор переймав у 1860-х рр., а пізніше, з 1868 р., після одруження з П. Косачем і переїзду на Велику Волинь, «пані Косачева, Косачка, Косач» (за М. Лисенком) дивувала його «волинськими піснями» зі Звягеля, Смолдирева, Кам'янки, Миропілля, Жабориці, Луцька, Незвіра, Корця, Запруддя і, можливо, інших місць. На жаль, щось із того великого архіву вже втрачено, а частина текстів і мелодій із голосу Олени Пчілки в записах М. Лисенка не має точної паспортизації. Отож, осягнути й цілісно представити це надбання складно. Проте з опублікованого в 1876 р. «Збірника українських пісень» М. Лисенка відомо, що тексти за № 34 «Що за слава в світі стала» і № 40 «Про Купер'яна» з Волині записано «від п. Косачки», також за паспортизацією жартівлива пісня «Перепеличенька повдовіла (Перепеличине сватання, лірницька)» теж «Від Олени Пчілки, із Звягеля».

Сприяють відновленню певного контексту й мемуарні джерела, так у листуванні О. П. Косач з К. В. Квіткою виринає уточнення, що «пісню “Про Купер'яна” перейняла я на Волині, від лірника. Уявившись, та пісня дуже сподобалась М. П. Драг[омано]ву й іншим» (Пчілка, 2024: т. 12, 372).

Рідкісна в українському фольклорі ремісницька пісня в інтерпретації М. Лисенка постає в «виде музыкальной картинки», яка реалізує «весь ход этой комической сцены» (Лисенко, 2004: 151). Майстерне аранжування сприяло популяризації фольклорного тексту і він увійшов до репертуару різних колективів і співаків. Про фурор «пісні “Про Купер'яна”» у виконанні хору С. Людкевича 8 грудня 1900 р. на з'їзді українських студентів вищих шкіл Австрії в Чернівцях згадує кореспондент часопису «Буковина», за його словами, «пісня так усіх одушевила, що оплескам не було кінця»¹.

На унікальності тексту наголошував і Ф. Колесса: «Ремісницьких пісень у нас дуже небогато; а се тому, що ремісники,

¹ Гість із провінції (1900). Концерт українських академіків в Чернівцях. *Буковина*, 142, 3.

як мешканці міст, побільшій частині відбилися від свого народу та перенялися чужиною. На взір німецького міщанства і наші ремісники лучилися в особні корпорації, т. зв. цехи, що вибирали собі цехмайстрів і иньшу старшину. Отсе пісня цехова з шуточним, гумористичним підкладом – записана від лірників на Волині» (Колесса, 2009: 240).

Лірницька пісня «Про Купер'яна» так прижилася в родині Косачів, що її сюжет іронічно інтерпретувався як «філософія Купер'яна»: у складних життєвих обставинах заспокоювати себе й інших приповідкою «Якось воно буде» (Пчілка, 2024: т. 11, 71, 251).

Пісня «Про Бедрика» у записі Олени Пчілки має свою особливу історію – в рукопису вона залишалася 140 років, а за супровідним паспортом записана була ще раніше: «Песня из сборника лирничких песен Ольги Косач. Записано в г. Новоградволинске от лирника з подгородного села» (Пчілка, 2024: т. 10, 97). Текст переданий Оленою Пчілкою в листі від 31 грудня 1883 р. (12 січня 1884 р.) з с. Колодяжного до О. Ф. Кістяківського (Пчілка, 2024: т. 11, 93–94). Можемо стверджувати, що жартівлива пісня з лірницького репертуару надсилалася адресатові не випадково: пісня «Про Бедрика» зберігає елементи звичаєвого права, чи так звану «публіку» (або ж інфамію) – публічну неславу або втрату репутації через кримінальне звинувачення. Безсумнівно, що такий матеріал був цікавий і корисний Олександрові Кістяківському (1833–1885) – приятелю родини Косачів та досліднику звичаєвого права, історії права та судоустрою в Україні та магдебурзького права на українських землях, автору праці «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1879). Лірницька пісня «Про Бедрика» могла зацікавити О. Ф. Кістяківського як зразок усної правової культури, в якій виявляються народні уявлення про справедливість, моральну норму й соціальні санкції. У контексті його досліджень звичаєвого права така пісня набуває значення етнографічного джерела з фіксованою локалізацією, виконавцем і темою, що торкається межі між нормою та її порушенням.

Олена Пчілка охоче ділилася своїми фольклорними знаннями і з К. Квіткою. Загалом їхня музично-фольклористична співпраця тривала чверть віку (спеціальні сеанси були в 1900–1902, 1916–1917 і 1920-х рр.). Уважний до виконавської манери Олени Пчілки, К. Квітка і через десятиліття згадував про музичну обдарованість письменниці, її вміння точно передати водночас мелодію і текст, або

ж майстерно стилізувати авторський текст під фольклорну традицію. Саме Олена Пчілка допомогла музикознавцю відтворити цілісний текст пісні «Зажурився щигол, мисляче думає», яка увійшла до розділу «Пісні жартовні» збірника «Народні мелодії. З голосу Лесі Українки», про що йдеться в примітці: «Від Л[есі] У[країнки] записано 1-й куплет, останні ж подала О[лена] Пчілка» (Квітка, 1917–1918: 179).

До важливих здобутків Олени Пчілки належить і запис думи про Івана Коновченка¹, зроблений у Могилеві-Подільському 1923 р. від лірника. Ймовірно, про таку «фольклористичну удачу» О. П. Косач написала К. Квітці, бо з контексту його листа-відповіді постає своєрідний професійний діалог про особливості кобзарсько-лірницького репертуару: «Думу про Коновченка (Вдовиченка) я чув недавно і в Києві від лірника з Уманського повіту, але пожалував валків, щоб схопити на фонографі, бо він був зовсім безголосий, хоч грав дуже добре» (Третяченко, 2017: 102).

Вдруге згадка про Пчілчин запис виринає в листі К. Квітки від 6 червня 1924 р., в часі його роботи над анкетною «Професіональні народні співці й музиканти на Україні» (Київ, 1924): «Тижднів через два, мабуть, знов поїду на справжню роботу, на цей раз з доручення М. Грушевського спеціально по лірників. Я ще не зважив, чи на Волинь, чи на Поділля, у всякім разі треба вибрати такий пункт, де збирається разом багато лірників на одпуст або “десятуху” (десяту п’ятницю по Великодні), бо по одного лірника їхати ризиковано – його можна не застати вдома. М. С. Грушевський, довідавшись від мене, що Ви записали в Могилеві думу про Коновченка і прислали Кримському (у якого Ваш запис потонув), звертається до Вас з проханням, коли чернетка у Вас залишилася, прислати йому копію» (Там само: 106).

Очевидно, прохання Олена Пчілка виконала і згодом текст думи був уміщений у виданні «Українські народні думи» (1931). Упорядниця видання Катерина Грушевська в супровідних коментарях до варіантів думи «Іван Коновченко» зауважила, що «варіант ЧЧ – записала Олена Пчілка від лірника з Могилівського пов. на весні 1923. Оригінал в Комісії істор. пісен. ВУАН» (Грушевська, 1931: 14).

¹ Дума «Іван Коновченко» відома в 44 варіантах. К. Грушевська зараховувала її до так званих «дум про лицарство», а її основною темою, чи «стрижнем», вважала проблему «недисциплінованого героїзму» чи героїзму проти правил – блискучого, але ненадійного.

Серед матеріалів Олени Пчілки зберігся автокоментар щодо обставин запису: «Думи рідкість. Вони гинуть. Кобзарі мруть. Які кобзарі живуть. Мало їх. Стараються піддержать. Лисенко. Полтавське земство. Ничого. Знах[одяться] поодин[окі] люде. Хоткевич. Виключення, а в ґрунті – мруть. Мруть і на Лівоб[ережжі], а на Прав[обережжі] вже ніхто й не шукає. Через те я здив[увалася]. Грав лірник. Є записи від лірник[а] – яко виключення. Я знаю лірн[ицький] [репертуар – *нерозб.*], але думу не стрів[ала]. Радість. Дума! дума! давня. Грав лірник. Ліра. Вона менш підходить. Бачила. Однак все ж і ліра додає виразу, хисту. Поскільки було можливо, записала. Незабаром, коли я стала хвалити, трапився другий лірник. Стар[ечий] голос, гірший, але з більшою виразністю, толком і – це особл[иво] важливо [з іншим текстом – *нерозб.*]. Дивна річ, співав не кожд[ий] раз однаково, опускаючи все ж подробиці, дуже цікаві. Дума довга, і може нудно її співати вповні. Я чула посилану Думу про І[вана] К[оновченка] від мог[илевського] лірника 5 раз і за кожд[им] спів[ом] не тільки різно, в інших виконаннях: коли не вики[далося] деякісь подробиці змісту або у всяк разі цілі речення, то замінялося поодинокі слова. Наприклад: леліяла – «Стала його на добрий розум наставляти, Стала його навчати». Отже, текст думи єсть рухомий. Так і псуються думи, а далі застаються у дальших списках уривки думи, без зв'язку із часом і без глузду в самих реченнях, як ми це бачимо в «Іст[оричних] піснях» Антон[овича]. З Думою про І[вана Коновченка] ще сього не сталося. Беру варіант найповніший. Треба дивуватися, що така старод[авня] [пісня] твір так добре зберігся, так гарно. Гадаю, що первотвір було зложено не пізніше, як у 14, або у другій половині 13-го віку. Лиш те, які слова пізнішого походження. З думи [*нерозб.*] що політичні відносини між укр[аїнцями] з сусід[ами] зовсім ще не визначились. Південні обширі були здебільшого вільн[ою] займанщиною; вільно жило і укр[аїнське] населення, і татарські кочовці, що мали в ту пору лише невсталі осідки, решта ж вільно мандрувало по півд[енних] укр[аїнських] степах; на побережжі були старод[авні] колонії грецькі й ген[уезькі – *нерозб.*], бо лише в році [*пропуск у тексті*] по настанні Турецької держави, зміцненні її влади теж на нашим побереж[жі] Ч[орного] моря було знищено, [*пропуск у тексті*] році.

Запис думи [*відсутній у тексті*].

Дума надзвичайна. Перше всього заслуговує великої уваги тим, що се не якийсь роз[трощений – *нерозб.*] уривок, хоч би й [схожий]

од пісні, а дуже повне, епічне оповід[ання]. Немалу цікавість цієї д[уми] становить і те, що співав її лірник»¹.

На перший погляд, у майже стенографічних нотатках Олени Пчілки, зафіксовано емоцію – момент радості, адже записати від руки цілісний текст думи та ще й від лірника – неабияке везіння. Та все ж, на нашу думку, її професійна удача не ситуативна, а результат багатолітньої праці з лірницьким репертуаром, про що й сама Пчілка наголошує: «Я знаю лірн[ицький] [репертуар – *нерозб.*], але думу не стрів[ала]». Одночасно такий коментар зберігає відомості про процес запису: складність фіксації довгих текстів, варіативність кожного виконання, музичний супровід. Тому її нотатки можна розглядати як миттєвий ескіз майбутньої статті, в якій мала би бути історія дослідження народного епосу, коментар щодо різниці кобзарської і лірницької виконавчої манери та репертуару та інше.

Наукова новизна

У статті вперше зроблено спробу реконструкції «Збірника лірницьких пісень Ольги Косач». Запропоновано нове бачення фольклористичної діяльності Олени Пчілки в контексті історії дослідження репертуару лірників Волині і Західного Полісся. Встановлено географію записів, їх жанрове різноманіття: псалми, молитви, колядки, балади, лірико-побутові і жартівливі пісні.

Висновки

Отже, збережені джерела (рукописи, епістолярій, мемуари, фольклорно-етнографічні праці Олени Пчілки та публікації її сучасників) дали змогу частково реконструювати зміст «Збірника лірницьких пісень Ольги Косач». Можемо стверджувати, що активна фаза записів припадає на час проживання дослідниці у Звягелі в 1868–1878 рр., тоді ймовірно записано 8 текстів – «набожні» (псалми, колядки), лірико-побутові та жартівливі пісні, балада, а саме: «Ой сів Христос та вечеряти», «Видить Господь, видить Сотворитель, що весь мир помирає», «Псалми о “марности світа”», «Про Бедрика», «Про Купер’яна», «Перепеличенька повдовіла (Перепеличине сватання, лірницька)», «Зажурився щигол, мисляче думає», «Що за слава в світі стала (Про Пилипа й Ярину)»; можливо пізніше до збірника було долучено й текст “Як заєць женився” у запису М. Косача 1898 р.; на Поділлі 1923 р. від лірника Олена Пчілка записала оригінальний варіант думи «Іван Коновченко».

¹ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури НАН України, Ф. 28. Од. зб. 228.

На увагу заслуговують наукові засади представлення лірницьких пісень, як-от паспортизація фольклорного тексту: вказівка від кого, де і ким зроблено запис. Не менш важливими для відновлення інформації про репертуар волинських лірників, географію поширення явища, середовище й обставини запису стали й фольклорно-етнографічні праці, в яких окрім теоретичних міркувань, Олена Пчілка подає розлогі коментарі про безпосередні враження від спілкування з респондентами, тим самим надаючи цим фрагментам документальності, а значить культурно-історичної цінності.

О. П. Косач охоче ділилася своїми здобутками. Її записи лірницького репертуару з Волині і Західного Полісся прислужилися П. Житецькому, М. Лисенку, К. Квітці. Особливо цінною і лише нещодавно введеною у науковий обіг є пісня «Про Бедрика», яку дослідниця спрямовано передала О. Кістяківському як досліднику українського звичаєвого права. Професійним був запис думи «Іван Коновченко» від лірника, який опублікувала К. Грушевська. Такі дружні жести підтверджують діалог Олени Пчілки з сучасниками та її бажання популяризувати уснопоетичні зразки волинського фольклору.

Олена Пчілка усвідомлювала цінність лірницького співу як окремого фольклорного явища. Її діяльність була спрямована не лише на збирання текстів, а й на збереження пам'яті про саму традицію, її носіїв, середовище функціонування, особливості виконання. В її нотатках про обставини запису думи виринає тривога за вимирання кобзарсько-лірницької практики.

Результати цього дослідження створюють підґрунтя для подальшого вивчення історії та репертуару мандрівних співців Волині, Західного Полісся і Поділля, а також більш повного осмислення внеску Олени Пчілки в українську фольклористику.

Література

- Грушевська, К. (1931). *Українські народні думи*. Харків; Київ: Державне видавництво «Пролетар».
- Житецкий, П. (1876). *Очерк звуковой истории малорусского наречия*. Киев: В университетской типографии.
- Ошуркевич, О. & Рибак, Ю. (2002). *Лірницькі пісні з Полісся: Матеріали до вивчення лірницької традиції*. Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня».
- Колесса, Ф. (2009). Огляд українсько-руської народної поезії. *Вісник Львівського університету*, 47, 166–272.
- Косач, М. (2017). *Твори. Переклади. Листи. Записи кобзарських дум*. Київ: Видавничий дім «КОМОРА».

- Лисенко, М. (2004). *Листи*. Київ: Музична Україна.
- Третяченко, Т. (2017). Листи Климента Квітки до Олени Пчілки. *Слово і Час*, 2, 87–123.
- Квітка, К. (1917–1918). *Народні мелодії. З голосу Лесі Українки*. Київ: [б. в.].
- Пчілка, О. (2024). *Зібрання творів (т. 1–12)*. Луцьк; Житомир: ТОВ «Бук-Друк».
- Українка, Л. (2021). *Повне академічне зібрання творів (т. 1–14)*. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки.
- Циганенко, Ю. (1930). З літературних взаємин М. Драгоманова в 80-х рр. XIX ст. (З неопублікованих листів до О. Пчілки). *Літературний архів*, 2–3, 270–285.
- Ярмола, В. (2019). Мандрівні музиканти Західного Полісся: штрихи до портрета лірника Івана Власюка. (В. Ярмола, Ред.). У *Етномузика: збірка статей та матеріалів із нагоди 175-річчя Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка*, 15 (83–112). Львів: Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС».

References

- Hrushevska, K. (1931). *Ukrainski narodni dumy* [Ukrainian national dumy]. Kharkiv; Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo «Proletar» (in Ukrainian).
- Zhytetskyi, P. (1876). *Ocherk zvukovoi ystoryi malorusskaho narechyia* [An outline of the sound history of the Ukrainian language]. Kyev: V unyversytetskoii tipohrafiyi (in Russian).
- Oshurkevych, O. & Rybak, Yu. (2002). *Lirnytski pisni z Polissia: Materialy do vyvchennia lirnytskoi tradytsii* [Lirnytski songs from Polissia: Materials for studying the lirnytskoi tradition]. Rivne: VAT «Rivnenska drukarnia» (in Ukrainian).
- Kolessa, F. (2009). Ohlyad ukrayins'ko-rus'koyi narodnoyi poeziyi [A Survey of Ukrainian-Rus' Folk Poetry]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 47, 166–272 (in Ukrainian).
- Kosach, M. (2017). *Tvory. Pereklady. Lysty. Zapysy kobzarskykh dum* [Works. Translations. Letters. Records of kobzars dumas]. Kyiv: Vydavnychiy dim «KOMORA» (in Ukrainian).
- Lysenko, M. (2004). *Lysty* [Letters]. Kyiv: Muzychna Ukraina (in Ukrainian).
- Tretiachenko, T. (2017). Lysty Klymenta Kvitky do Oleny Pchilky [Letters from Klymenta Kvitka to Olena Pchilka]. *Slovo i Chas*, 2, 87–123 (in Ukrainian).
- Kvitka, K. (1917–1918). *Narodni melodii. Z holosu Lesi Ukrainky* [Folk melodies. From the voice of Lesya Ukrainka]. Kyiv: [b. v.] (in Ukrainian).
- Pchilka, O. (2024). *Zibrannia tvoriv (t. 1–12)* [Collected Works (volumes 1–12)]. Lutsk; Zhytomyr: TOV «Buk-Druk» (in Ukrainian).
- Ukrainka, L. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv (t. 1–14)* [Complete Academic Works (volumes 1–14)]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky (in Ukrainian).
- Tsyhanenko, Yu. (1930). Z literaturnykh vzaiemyn M. Drahomanova v 80-kh rr. XIX st. (Z neopublikovanykh lystiv do O. Pchilky) [From the literary

correspondence of M. Dragomanov in the 1880s (From unpublished letters to O. Pchilka)]. *Literaturnyi arkhiv*, 2–3, 270–285 (in Ukrainian).

Yarmola, V. (2019). Mandrivni muzykanty Zakhidnoho Polissia: shtrykhy do portreta lirnyka Ivana Vlasiuka. (V. Yarmola, Red.) [Traveling musicians of Western Polissya: notes on the portrait of lyre player Ivan Vlasyuk]. U *Etnomuzyka: zbirka statei ta materialiv iz nahody 175-richchia Lvivskoi natsionalnoi muzychnoi akademii imeni M. V. Lysenka*, 15, 83–112. Lviv: Vyd-vo «HALYCh-PRES» (in Ukrainian).

Tetiana Danyliuk-Tereshchuk. “The Collection of Lirnyk Songs by Olha Kosach”: An Attempt at Reconstruction.

The aim of this article is to reconstruct, at least based on the preserved folklore records, memoirs, and correspondence, the content of The Collection of Lirnyk Songs by Olha Kosach. The research methodology is grounded in the academic principles of objectivity and authenticity. A cultural-historical approach is employed to outline the context and circumstances under which the collection was formed, as well as the scholarly and public activities of Olena Pchilka. Given the specific nature of the analyzed material, elements of biographical and source analysis methods are used to refine information regarding dating, geography, informants, publication of the recordings, and Olena Pchilka’s circle of communication.

Results. The article focuses on reconstructing the content of the collection of lirnyk songs from Volyn and Western Polissia, recorded by Olena Pchilka in the second half of the 19th century. The significance of this work is undeniable, as even in its preserved fragments, it confirms O. Kosach’s pioneering role in documenting the lirnyk repertoire in the region. It also highlights the genre and thematic diversity of lirnyk melodies. The specificity of the collection can be characterized through folklore texts preserved in manuscripts, featured in Olena Pchilka’s folkloristic and ethnographic studies, or published by her contemporaries (P. Zhytetskyi, M. Lysenko, K. Kvitka, K. Hrushevska). Attention is also drawn to little-known memoir materials in which O. Kosach recorded observations on the lirnyk tradition in Podillia in 1923.

Conclusions emphasize the multifaceted nature of Olena Pchilka’s folkloristic and ethnographic interests and her dedicated efforts to preserve the lirnyk repertoire from Volyn, Western Polissia, and Podillia.

Key words: Olena Pchilka, Lesia Ukrainka, folklore, collection, songs, lirnyk, repertoire, informant, carols, psalms, humorous songs, dumy (epic songs), correspondence, memoirs.

Данилюк-Терещук Тетяна Ярославівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0002-9677-4929>; danyluktanya@ukr.net